OIKEUSMINISTERIÖ

OM 111/43/2016

LAUSUNTO

Lainvalmisteluosasto

6.6.2016

Lausunto lakialoitteesta LA 25/2016 vp laiksi rikoslain 8 luvun 1 §:n muuttamisesta

Lakivaliokunta on pyytänyt oikeusministeriöltä lausuntoa otsikossa tarkoitetusta Pauli Kiurun kok ym lakialoitteesta. Lausuntonaan oikeusministeriö esittää kunnioittaen seuraavan.

Lakialoite LA 25/2016 vp

Lakialoitteessa LA 25/2016 vp / Pauli Kiuru kok ym ehdotetaan, että rikoslain syyteoikeuden vanhentumista koskevan 8 luvun 1 §:ään lisättäisiin uusi 6 momentti, jonka mukaan "(k)uitenkaan oikeus syyttää taposta ei vanhennu".

Ehdotuksen perusteiksi lakialoitteessa esitetään, että tappo on vakava henkirikos. Tekniikan kehittymisen myötä moni aiemmin selvittämättä jäänyt teko voi olla nykytekniikalla selvitettävissä. Tämän vuoksi tapon syyteoikeuden ei tulisi vanhentua, vaan syyteoikeus tulisi säätää murhaa vastaavasti teoksi, jonka syyteoikeus ei vanhene.

Rikosoikeudellista vanhentumista koskevan järjestelmän perusteet

Rikosoikeudellisesta vanhentumisesta säädetään rikoslain 8 luvussa. Rikosoikeudelliseen vanhentumiseen kuuluu monia osakysymyksiä. Rangaistavuuden osalta erotetaan kysymykset syyteoikeuden vanhentumisesta, oikeudesta tuomita rangaistukseen ja oikeudesta panna täytäntöön tuomittu rangaistus. Tässä on kysymys syyteoikeuden vanhentumisesta eli siitä, milloin syyttäjän on viimeistään esitettävä teosta rangaistusvaatimus, jotta tuomioistuin voi tehdä asiassa syyksilukevan ratkaisun.

Käyntiosoite	Postiosoite	Puhelin	Faksi	Sähköpostiosoite
Kasarmikatu 25 HELSINKI	PL 25 00023 VALTIONEUVOSTO	02951 6001	09 1606 7730	oikeusministerio@om.fi

Rikosoikeudellisissa järjestelmissä niin meillä kuin muissakin maissa lähdetään siitä, että rikokset vanhenevat, ehkä kaikkein törkeimpiä rikoksia lukuun ottamatta. Syyteoikeuden vanhentuminen porrastetaan rikoksen vakavuusasteen mukaan. Vakavuusaste määräytyy rikoksesta säädetyn enimmäisrangaistuksen mukaan.

Rikoslain 8 luvun syyteoikeuden vanhentumista koskevan 1 §:n 1 momentin mukaan oikeus syyttää rikoksesta, josta säädetty ankarin rangaistus on elinkautinen vankeus, ei vanhennu.

Pykälän toisen momentin mukaan syyteoikeus vanhentuu, jollei syytettä ole nostettu
1) kahdessakymmenessä vuodessa, jos rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vankeutta määräajaksi yli kahdeksan vuoden,
2) kymmenessä vuodessa, jos ankarin rangaistus on yli kaksi vuotta ja enintään kahdeksan vuotta vankeutta,
3) viidessä vuodessa, jos ankarin rangaistus on yli vuosi ja enintään kaksi vuotta vankeutta, ja
4) kahdessa vuodessa, jos ankarin rangaistus on enintään vuosi vankeutta, sakkoa tai rikesakko.

Rikoslain 8 luvun 1 §:n 4 ja 5 momentissa säädetään eräitä erityisiä vanhentumisaikoja. Virkarikosten vähimmäisvanhentumisaika on pykälän 4 momentin mukaan 5 vuotta. Tämä liittyy siihen, että virkamiehet hoitavat julkisia tehtäviä. Eräistä ympäristörikoksista on momentissa myös säädetty pidennettyjä vanhentumisaikoja. Tämä liittyy ympäristövahinkojen syntymisen ja todennettavuuden erityispiirteisiin. Momentissa on myös Suomen talousvyöhykkeellä tehtyjen tiettyjen ympäristörikosten ja kalastusrikoksen osalta erityinen vanhentumisaika, joka puolestaan liittyy kansainvälisiin velvoitteisiin.

Rikoslain 8 luvun 1 §:n 5 momentissa säädetään erityisiä vanhentumisaikoja lapsiin kohdistuvissa seksuaali- ja ihmiskaupparikoksissa. Rikokset vanhenevat aikaisintaan asianomistajan täyttäessä 28 vuotta, taikka hänen täyttäessään 23 vuotta. Tämän taustalla on se, että tällaisten rikosten tuleminen viranomaisten tietoon voi eri syistä viivästyä, ja tällaisten rikosten uhreilla on perusteltua olla aikuisikäisenä riittävän pitkä aika rikoksen mieltämiseen, sekä osin kansainväliset velvoitteet.

Syyteoikeus ei siis vanhene, jos rikoksesta säädetty enimmäisrangaistus on elinkautinen vankeus. Käytännössä keskeisin tällainen rikos on murha. Muita rikoksia, joissa enimmäisrangaistus on vankeutta elinkaudeksi, ovat joukkotuhonta (rikoslain 11 luvun 1 §), rikos ihmisyyttä vastaan (rikoslain 11 luvun 3 §), törkeä rikos ihmisyyttä vastaan (rikoslain 11 luvun 4 §), hyökkäysrikos (rikoslain 11 luvun 4 a §), sotarikos (rikoslain 11 luvun 5 §), törkeä sotarikos (rikoslain 11 luvun 6 §), törkeä maanpetos (rikoslain 12 luvun 4 §), törkeä vakoilu (rikoslain 12 luvun 6 §), törkeä valtiopetos (rikoslain 13 luvun 2 §), terroristisessa tarkoituksessa tehty tappo (rikoslain 34 a luvun 1 §) ja terroristisessa tarkoituksessa tehty murha (rikoslain 34 a luvun 1 §).

Rikoslain 8 luvun 1 §:n 2 momentin 1 kohdan mukaan 20 vuodessa vanhenevia rikoksia ovat rikokset, joista säädetty enimmäisrangaistus on vankeutta yli kahdeksan vuotta eli toisin sanoen rikokset, joista säädetty enimmäisrangaistus on 10 tai 12 vuotta. Tällaisia

rikoksia ovat kidutus (rikoslain 11 luvun 9 a §), Suomen itsemääräämisoikeuden vaarantaminen (rikoslain 12 luvun 1 §), sotaan yllyttäminen (rikoslain 12 luvun 2 §), maanpetos (rikoslain 12 luvun 3 §), vakoilu (rikoslain 12 luvun 5 §), valtiopetos (rikoslain 13 luvun 1 §), törkeä raiskaus (rikoslain 20 luvun 2 §), törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö (rikoslain 20 luvun 7 §; ks. lisäksi rikoslain 8 luvun 1 §:n 5 momentti), surma (rikoslain 21 luvun 3 §), törkeä pahoinpitely (rikoslain 21 luvun 6 §), törkeä ihmiskauppa (rikoslain 25 luvun 3 a §; ks. lisäksi rikoslain 8 luvun 1 §:n 5 momentti), panttivangin ottaminen (rikoslain 25 luvun 4 §), törkeä ryöstö (rikoslain 31 luvun 2 §), törkeä tuhotyö (rikoslain 34 luvun 2 §), törkeä terveyden vaarantaminen (rikoslain 34 luvun 5 §), ydinräjähderikos (rikoslain 34 luvun 6 §), kaappaus (rikoslain 34 luvun 11 §), terroristisessa tarkoituksessa tehdyt törkeä pahoinpitely, törkeä ihmiskauppa, panttivangin ottaminen, törkeä tuhotyö, törkeä terveyden vaarantaminen, ydinräjähderikos, kaappaus ja surma (rikoslain 34 a luvun 1 §), terroristiryhmän johtaminen (rikoslain 34 a luvun 3 §), törkeä rahanväärennys (rikoslain 37 luvun 2 §), sotakarkuruus (rikoslain 45 luvun 22 §), vaarallinen sotilasrikos (rikoslain 45 luvun 23 §) ja törkeä huumausainerikos (rikoslain 50 luvun 2 §).

Osassa rikoksia enimmäisrangaistukseen tai erityiseen vanhentumisaikaan ovat vaikuttaneet kansainväliset tai EU-velvoitteet.

Henkirikosten tunnusmerkistöt ja niihin liittyvät vanhentumisajat

Rikoslain 21 luvussa yleiset tahalliset henkirikokset on jaettu kolmeen rikostunnusmerkistöön: tappo, jonka rangaistusasteikko on 8-12 vuotta vankeutta ja syyteoikeuden vanhentumisaika 20 vuotta, murha, josta säädetty rangaistus on elinkautinen vankeusrangaistus ja joka ei vanhennu ja surma, jonka rangaistusasteikko on 6-10 vuotta vankeutta ja syyteoikeuden vanhentumisaika 20 vuotta.

Tapon tunnusmerkistö toteutuu, kun joku tahallaan tappaa toisen. Tahallisuus edellyttää, että tekijä on tekohetkellä pyrkinyt aiheuttamaan toisen kuoleman tai pitänyt sitä menettelynsä varmana tai varsin todennäköisenä seurauksena.

Murha on erityisen törkeä tahallinen henkirikos. Rikoslain kokonaisuudistuksen henkeen ja terveyteen kohdistuvia rikoksia koskevan uudistuksen perusteluissa todetaan, että "(m)urhan pitää säilyä rikoslakimme törkeimpänä rikoksena. Tuo rikosnimi olisi varattava henkirikoksinakin todella poikkeuksellisen törkeitä tekoja varten..." (HE 94/1993 vp s. 94). Kysymys on murhasta, jos tappo tehdään 1) vakaasti harkiten, 2) erityisen raa'alla tai julmalla tavalla, 3) vakavaa yleistä vaaraa aiheuttaen tai 4) tappamalla virkamies hänen ollessaan virkansa puolesta ylläpitämässä järjestystä tai turvallisuutta taikka virkatoimen vuoksi ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä.

Surmalla puolestaan tarkoitetaan lieventävien asianhaarojen vallitessa tehtyä tahallista henkirikosta.

Vanhentumisaikojen kannalta muissa kuin rikoslain 8 luvun 1 §:n 4 ja 5 momentissa tarkoitetuissa erityistapauksissa ratkaisevalla rikoksesta säädetyllä enimmäisrangaistuksella tarkoitetaan kysymyksessä olevassa rangaistussäädöksessä säädettyä enimmäisran-

gaistusta. Syyteoikeuden vanhenemiseen ei tällöin vaikuta se, liittyikö rikokseen jokin niin kutsuttu yleinen rangaistuksen vähentämisperuste kuten tekijän 15-17 –vuoden ikä, rikoksen jääminen yritykseen, alentunut syyntakeisuus, avunanto tai rikoksen tekeminen vastuuvapausperustetta kuten hätävarjelua läheisesti muistuttavassa tilanteessa. Niinpä esimerkiksi murhan yritys ja murhaan syyllistyminen 15-vuotiaana eivät vanhene.

Syyteoikeuden vanhentumisajan kuluminen alkaa rikoksen tekemisestä. Jos rikoksen tunnusmerkistöön kuuluu seuraus, vanhentumisajan alkaminen lasketaan seurauksen ilmenemispäivästä. Syyteoikeus osallisuudesta rikokseen alkaa vanhentua samana päivänä kuin syyteoikeus pääteosta. Esimerkiksi yllytyksen tappoon vanhentumisaika alkaa seurauksen ilmenemispäivästä eli uhrin kuolemasta.

Syyteoikeuden vanhentumisajan kuluminen katkaistaan esittämällä vanhentumisajan puitteissa rangaistusvaatimus.

On mahdollista, että epäiltyä henkirikosta tutkitaan tappona, mutta 20 vuoden kulumisen jälkeen ilmenee näyttöä, jonka perusteella henkirikosta olisikin pidettävä murhana. Se, että asiaa on alun perin tutkittu tappona, ja teosta on kulunut yli 20 vuotta, ei estä tällaisessa tapauksessa sen tutkimista myöhemmässä vaiheessa murhana.

Syyteoikeuden vanhentumisen jatkaminen

Rikoslain 8 luvun kokonaisuudistuksessa vanhentumissäännöstöön otettiin vuonna 2006 uusi syyteoikeuden vanhentumisen jatkamista koskeva pykälä. Asiasta säädetään luvun 4 §:ssä.

Syyteoikeuden vanhentumisaikaa voidaan rikoslain 8 luvun 4 §:n mukaan hakemuksesta jatkaa kerran yhdellä vuodella, jos 1) rikoksen esitutkinta vaatii erityisiä, aikaa vieviä tutkintatoimenpiteitä, joiden vuoksi tutkinta olisi vanhentumisajan päättyessä selvästi keskeneräinen, 2) rikos on tullut esitutkintaan poikkeuksellisen myöhään tai 3) rikoksesta vastaajaksi haastettava pakoilee eikä hänelle sen vuoksi todennäköisesti saataisi annetuksi haastetta tiedoksi ennen vanhentumisajan päättymistä ja erittäin tärkeä yleinen etu vaatii vanhentumisajan jatkamista.

Kyseinen säännös soveltuu periaatteessa erityyppisiin rikoksiin, joskin erittäin tärkeää yleistä etua koskeva vaatimus johtaa säännöksen soveltamiseen lähtökohtaisesti vakaviin rikoksiin. Esimerkiksi tapon vanhentumisaikaa voidaan rikoslain 8 luvun 4 §:ssä säännellyissä tapauksissa jatkaa vuodella.

Vanhentumista koskevia periaatteellisia näkökohtia

Rikosten vanhentumattomuuden puolesta voidaan esittää, että rikoksen syyteoikeuden vanhentuessa rikoksentekijä pääsee kuin "koira veräjästä". On epäoikeudenmukaista, että valtio ei voi toteuttaa rankaisutehtäväänsä. Asianomistajan tarpeet asian käsittelystä ja rikoksentekijän saattamisesta vastuuseen jäävät toteutumatta. Rikosten vanhentuminen heikentää yleispreventiota. Kun rikoksentekijät tietävät rikosten vanhen-

tuvan, on vähemmän rikoksen tekemisestä estäviä pidäkkeitä. Lisäksi tämä on omiaan johtamaan rikoksen tekemiseen entistä suunnitelmallisemmin, jotta rikoksen selviäminen siirtyy mahdollisimman pitkälle. On myös mahdollista, että tulevaisuudessa on käytössä nykyistä parempia tutkintamenetelmiä, jolloin rikosten päästäminen vanhentumaan on epätarkoituksenmukaista. Henkirikosten osalta voidaan lisäksi todeta, että ihmishengen arvoa pidetään nyky-yhteiskunnassa arvokkaampana kuin menneinä aikoina.

Syyteoikeuden vanhentumisen puolesta voidaan esittää, että valtiolla ei ole mitään erityistä ajallisesti rajoittamatonta oikeutta saati velvollisuutta kaikkien rikosten rankaisemiseen. Ajan kuluminen muuttaa tapahtuneen rikoksen vähitellen historialliseksi tapahtumaksi eikä nykyisyyden ongelmaksi. Rikoksen aiheuttama sosiaalinen kuohunta vaimenee ajan kulumisen myötä. Vastaavasti asianomistajan tarve käsitellä asiaa ja todeta tekijän joutuvan teostaan vastuuseen vaimenee vähitellen. Vanhan rikoksen ottaminen esiin vuosikymmenten jälkeen voisi päinvastoin olla myös asianomistajataholle hyvin traumaattinen kokemus. Rikosten vanhentumisajat ovat useita vuosia pitkiä, joten rikoksentekijä ei voi rationaalisesti odottaa ajan kulumisen sellaisenaan estävän rikoksen selviämistä. Rikoksen erityinen suunnitelmallisuus on sitä paitsi usein rikoksen törkeäksi tekevä peruste, jolloin monien rikosten kohdalla vanhentumisaika pitenee.

Rangaistusjärjestelmää tai muitakaan sosiaalisia instituutioita ei voida rakentaa sen varaan, että tulevaisuudessa mahdollisesti tehdään uusia tilanteen ratkaisevia teknisiä keksintöjä. Sen sijaan selvää on, että ajan kulumisen myötä asiaa koskeva muu todistelu, erityisesti henkilötodistelu, heikkenee. On esimerkiksi hyvin mahdollista, että henkilöitä, joita henkirikosasian esitutkinnassa kuultaisiin, on vuosikymmeniä vanhoissa asioissa ehtinyt kuolla. Esimerkiksi epäillyn tai syytetyn näkökulmasta tärkeän todistajan ehtiminen jo kuolla voisi merkitä tärkeän selvityksen jäämistä esittämättä, eikä tällaista todisteluvajetta useinkaan voida kompensoida muilla keinoin. Hyvin vanhoja asioita koskevissa rikosprosesseissa oikeusturvariskit kasvavat merkittävästi. Syytteen tultua hylätyksi henkilöllä ei myöskään ole keinoja poistaa häneen kohdistuvaa mahdollisesti varsin massiivista julkisuutta. Tällaista julkisuutta voi aiheutua jo henkilön kuulemisesta esitutkinnassa vanhassa rikosasiassa, erityisesti, jos juttu ei kuitenkaan selviä. Vanhojen rikosten selvittely on usein myös merkittäviä resursseja vaativaa. Oikeusjärjestelmän kokonaisuuden kannalta järjestelmän resurssit eivät tule parhaalla mahdollisella tavalla käytetyiksi, jos hyvin vanhat, näytöltään varsin epävarmat jutut vaativat viranomaisilta paljon työtä ja aikaa. Olisi yleisestävyydenkin kannalta parempi suunnata käytettävissä olevat resurssit nykyisten rikosten eikä vuosikymmeniä vanhojen rikosten selvittämiseen. Vanhentuminen on rikosoikeudellisen järjestelmän kansainvälisesti vakiintunut osa, jota ei ole asetettu kyseenalaiseksi.

Vaikka rikostutkintakeinot ovat viimeisten vuosikymmenten aikana merkittävästi kehittyneet esimerkiksi DNA-näytteiden hyödyntämisen kautta, useita vuosikymmeniä vanhoista vanhentumattomista murhista ei tekijöitä ole saatu vastuuseen. Tiedossa ei myöskään ole tappoja, joiden tekijä olisi jostakin syystä paljastunut vasta syyteoikeuden vanhentumisajan jo kuluttua umpeen. Myös nk. Bodomin juttu, jonka syytetty oli tapahtuma-aikaan vuonna 1960 ollut 17-vuotias, osoitti, että DNA-tekniikka toi asiaan lisäselvitystä, mutta ei voinut ratkaista asiaa, ja 45 vuoden kuluminen tapahtumasta oli

heikentänyt henkilötodisteluun liittyvää näyttöä. Tosiasiaksi jää, että vuosikymmenten takaisista rikoksista on erittäin vaikeaa saada luotettavaa selvitystä.

DNA-tutkimus otettiin Suomessa rikosten selvittämisessä käyttöön vuonna 1991. DNA-tunnisteita on rekisteröity vuodesta 1997. Rikospaikalta löytyneitä DNA-jälkiä voidaan verrata kuultavien henkilöiden DNA-näytteisiin ja aiemmin rekisteröityihin tunnisteisiin. DNA-jäljen löytyminen rikospaikalta on osa näyttöä, mutta ei suinkaan sellaisenaan riittävää henkirikoksen todistamiseksi.

Järjestelmän resurssien kohdentaminen hyvin vanhoihin selvittämättömiin rikoksiin herättää toisaalta kysymyksen siitä, tulisiko käytettävissä olevia rikosten selvittämisresursseja ja -tekniikoita kuten DNA-tutkimuksia hyödyntää myös mahdollisten väärien langettavien tuomioiden etsimiseksi ja oikaisemiseksi.

Henkirikoksia koskevaa kriminologista tietoa

Tahallisena tapporikoksena pidettävän teon tyyppitilanne on alkoholin vaikutuksen alaisena tehty puukotus. Pääosa henkirikoksen tekijöistä samoin kuin rikosten uhreista on rikoshetkellä alkoholin vaikutuksen alaisena. Vuosien 2003-2013 rikosten miessyllisistä ja aikuisista miesuhreista oli humalassa rikoshetkellä yli 80 %. Rikoksia, joissa kumpikin osapuoli on ollut selvin päin, on ollut ainoastaan 15 % kaikista. Esitutkinnanjohtajien arvioiden mukaan vuosien 2003-2013 henkirikosten aikuisista miesosapuolista 67 % ja naisosapuolista 44 % oli joko alkoholin tai muiden päihteiden ongelmakäyttäjiä. (Rikollisuustilanne 2014 s. 31-36).

Henkirikoksissa piilorikollisuus on vähäistä. Sen sijaan rikosten selvitysaste on poikkeuksellisen korkea. Ilmi tulevista henkirikoksista kyetään selvittämään vuosittain yli 90 %, jopa 98 %. Vuosina 2003-2013 tehdyistä henkirikoksista 76 %:ssa päätekijän henkilöllisyys oli selvitetty yhden vuorokauden kuluessa rikoksen ilmitulosta. (Rikollisuustilanne 2014 s. 36)

Erityisesti täytetyissä henkirikoksissa syytetystä toimitetaan rikosprosessin aikana yleensä mielentilatutkimus. Mielentilatutkimuslausuntojen linja on viimeisten parin vuosikymmenen aikana kiristynyt selvästi siten, että noin kolmannes arvioidaan syyntakeettomiksi, noin 10 % alentuneesti syyntakeisiksi ja loput syyntakeisiksi.

Vuonna 2013 taposta tuomittiin 39 henkilöä (lisäksi 4 jätettiin syyntakeettomina rangaistukseen tuomitsematta), tapon yrityksestä 94 henkilöä (+6 syyntakeetonta), murhasta 22 (+1 syyntakeeton) ja murhan yrityksestä 12 henkilöä (+4 syyntakeetonta). Tästä voidaan huomata, että suhde täytettyjen tekojen ja yritysten välillä oli varsin erilainen tapossa ja murhassa siten, että tapon yrityksiä oli lähes kolme kertaa niin suuri määrä kuin täytettyjä rikoksia, kun taas murhan yrityksiä oli noin puolet verrattuna täytettyjen rikosten määrään. Kaikissa rikosryhmissä oli syyntakeettomana rangaistukseen tuomitsematta jätetty tai jätettyjä.

Tappoa koskevan syyteoikeuden pidentämisen seurauksia

Vuosittain selvittämättä voi jäädä nollasta muutamaan tapporikokseen. Todennäköisyys sille, että rikospaikalla olleesta henkilöstä löytyisi DNA-näyte vanhentumisajan umpeen kulumisen jälkeen, on varsin pieni ja sattumanvarainen. Asiassa kuultavia henkilöitä ehtii yli 20 vuoden kuluessa mahdollisesti kuolla. Yksittäistapauksissa tuloksena voisi olla langettava tuomio.

Syyteoikeuden vanhentumattomuuden ulottaminen tappoon merkitsisi poikkeamaa vanhentumisjärjestelmän peruslähtökohdista. Tällaista poikkeamista ei voida lähtökohtaisesti pitää rikosoikeudellisen järjestelmän kannalta myönteisenä. Järjestelmän selkeys ja ennustettavuus kuuluvat sen perusarvoihin ja -tavoitteisiin.

Syyteoikeuden vanhentuminen määräytyy rikoksesta säädetyn enimmäisrangaistuksen mukaan lukuun ottamatta rikoslain 8 luvun 1 §:n 4 ja 5 momentin erityistapauksia. Esimerkiksi rikoksen yritys vanhentuu rikoslain 8 luvun järjestelmässä samassa ajassa kuin täytetty teko. Jonkin verran tulkinnanvaraista on, ehdotetaanko lakialoitteessa vain täytettyjen tappojen vai myös tapon yritysten vanhentumattomuutta. Oikeuskäytännössä joudutaan usein käymään rajaa tapon yrityksen ja törkeän pahoinpitelyn välillä. Mikäli tapon yrityksen syyteoikeus ei vanhenisi, tätä rajankäyntiä jouduttaisiin suorittamaan myös arvioitaessa sitä, onko teko vanhentunut vai ei. Täytettyjen tappojen osalta rajankäyntiä jouduttaisiin puolestaan tekemään kuolemantuottamusrikoksiin sekä pahoinpitely- ja kuolemantuottamusrikosten yhdistelmiin nähden.

Tappojutuissa syytetystä tehdään yleensä mielentilatutkimus. Avoin kysymys on, voidaanko tällaisia tutkimuksia tehdä luotettavasti vuosikymmeniä teon jälkeen.

Rikoslain 6 luvun 7 §:n 3 kohdan mukaan rangaistusta lieventävänä seikkana on otettava huomioon myös rikoksen tekemisestä kulunut huomattavan pitkä aika, jos vakiintuneen käytännön mukainen rangaistus johtaisi näistä syistä kohtuuttomaan tai poikkeuksellisen haitalliseen lopputulokseen. Sama koskee pykälän 2 kohdan mukaan tekijän korkeaa ikää, heikkoa terveydentilaa ja muita henkilökohtaisia oloja. On oletettavaa, että lainkohtaa sovellettaisiin melko usein vanhoja tappoa ja tapon yritystä koskevissa asioissa.

Lakiteknisenä näkökohtana voidaan esittää, että syyteoikeuden vanhentumisen ohella huomiota on kiinnitettävä myös oikeuteen tuomita rangaistus. Tällöin harkinta liittyisi rikoslain 8 luvun 6 §:n säännökset huomioon ottaen siihen, tulisiko tapon syyteoikeuden vanhentumattomuudesta säätää rikoslain 8 luvun 1 §:n uuden 6 momentin asemesta pykälän 1 momentissa.

Rikoslainsäädännön ajallinen soveltaminen

Tapon (ja tapon yrityksen) muuttaminen vanhentumattomiksi rikoksiksi merkitsisi näissä rikoksissa rikoslainsäädännön koventamista. Rikosoikeudelliseen laillisuusperiaatteeseen sisältyy taannehtivuuskielto (nk. retroaktiviteetin kielto): uusia rikosoikeudellista vastuuta laajentavia säännöksiä ei voida säätää koskemaan taannehtivasti jo tehtyjä tekoja. Kanta ilmenee vanhentumissääntöjen osalta lakivaliokunnan mietinnöstä LaVM

15/2005 vp s. 3 ja korkeimman oikeuden ratkaisusta KKO 2007:83. Rikoslainsäädännön muuttuessa tulee rikoslain 3 luvun 2 §:n mukaisesti tekoon soveltaa sitä lakia, joka johtaa lievempään lopputulokseen. Jos tapon ja tapon yrityksen vanhentumattomuutta koskeva sääntely tulisi voimaan vuoden 2017 alusta, sitä voitaisiin soveltaa aikaisintaan vuodesta 2017 alkaen tehtyihin tekoihin ja se olisi käytännössä merkityksellinen vuodesta 2037 lähtien, koska lakimuutoksen syyteoikeuden vanhentumisaikaa pidentävä vaikutus alkaisi vasta tuolloin. Ehdotetulla sääntelyllä ei siis voitaisi puuttua ennen lainmuutosta tehtyihin tekoihin.

Oikeusvertailua

Ruotsi

Ruotsissa siirryttiin vuonna 2010 lainmuutoksella (SFS 2010:60) järjestelmään, jonka mukaan tiettyjen rikosten (mord, dråp, folkrättsbrott, folkmord, terroristbrott) ja niiden yritysten syyteoikeus ei vanhennu. Aikaisemmin Ruotsissa ei ollut vanhentumattomia rikoksia. Lainmuutos tuli voimaan 1.7.2010. Aikaisemmin murhaan liittyen noudatetun 25 vuoden vanhentumisajan mukaan pääministeri Olof Palmen murhan syyteoikeus olisi vanhentunut helmikuussa 2011, minkä on arveltu vaikuttaneen lakihankkeeseen.

Hallituksen esityksessä (prop. 2009/10:50) käsiteltiin muun muassa murhan muuttamista vanhentumattomaksi rikokseksi (s. 19). Perusteluina viitattiin rikoksen erityiseen vakavuuteen sekä siihen, että DNA-tekniikan ja muiden rikostutkinnan keinojen kehityttyä on nyt paremmat mahdollisuudet selvittää vanhojakin rikoksia. Viitattiin myös tällaisten rikosten selvittämisen suureen merkitykseen niin yleiseltä kannalta kuin uhrin omaistenkin kannalta. Muutoin haluttiin pitää vanhentumattomien rikosten luettelo rajoitettuna, jottei sinänsä hyvin toimivaa vanhentumisjärjestelmää muutettaisi liikaa.

Murha, tappo, kansanmurha, rikos ihmisyyttä vastaan, törkeä sotarikos ja tietyt terrorismirikokset sekä näiden rikosten yritykset on siis jätetty kokonaan vanhentumissäänтelyn ulkopuolelle (brottsbalk, BrB 35:2.1). Normaaleja vanhentumisaikoja sovelletaan kuitenkin, mikäli tällainen rikos on tehty alle 21-vuotiaana (BrB 35:2.2). Normaalit vanhentumisajat on porrastettu enimmäisrangaistuksen mukaisesti 2–5–10–15–25 vuoteen (BrB 35:1.1), joista murhaa koskisi 25 vuoden ja tappoa 15 vuoden vanhentumisaika. Tuottamuksellisia henkirikoksia ei ole suljettu vanhentumissäänтelyn ulkopuolelle. Kuolemantuottamus vanhentuu 5 vuodessa ja sen törkeä tekomuoto 10 vuodessa.

Vanhentumisaika alkaa kulua tekopäivästä tai rangaistussäännöksessä edellytetyn tietyn seurauksen ilmenemisestä (BrB 35:4.1), minkä lisäksi laissa on tiettyjä, lähinnä seksuaalirikoksia koskevia erityissäännöksiä. Vanhentuminen katkeaa syytteen tiedoksiantoon tai epäillyn vangitsemiseen (BrB 35:1.1). Syyteoikeuden vanhentumisen lisäksi Ruotsissa on Suomen tuomitsemisen estävää vanhentumista vastaavat takarajasäännökset (5–15–30 vuotta, BrB 35:6). Murhan, tapon ja muiden edellä mainittujen vakavien rikosten poissulkeminen vanhentumisen piiristä koskee tätäkin vanhentumisen muotoa (Prop. 2009/10:50, s. 32).

>>> murha ja tappo eivät vanhennu, ellei tekoa ole tehty alle 21-vuotiaana

Norja

Rikoslain (straffelov) 96 §:ssä erikseen luetellut rikokset kuten tietyt terroristisessa tarkoituksessa tehdyt rikokset eivät vanhennu. Näihin lukeutuu myös täytetty tappo (drap). Norjassa ei ole erillistä murhaa koskevaa säännöstä. Muut rikokset vanhentuvat enimmäisrangaistuksen mukaan porrastetulla asteikolla 2–5–10–15–25 vuodessa (strl 86 §). Näistä pisin vanhentumisaika koskee enintään 21 vuoden vankeudella rangaistavia rikoksia, kuten tapon yritystä. Norjassa ei ole elinkautista vankeusrangaistusta. Vanhentumisaika alkaa yleensä kulua rikollisen menettelyn päättymisestä (strl 87 §) ja katkeaa sellaisilla oikeudenkäyntitoimilla, jotka merkitsevät epäillyn aseman muuttumista syytetyksi (strl 88 §).

>>> rikoslaissa ei ole erillistä säännöstä murhasta. Täytetyn tapon syyteoikeus ei vanhennu.

Tanska

Tanskassa rikoslain (straffelov) 157 a §:n tarkoittamalla tavalla kiduttamalla tehdyt rikokset eivät vanhennu (strl 93 b §). Myöskään rikokset, joista voidaan tuomita elinkautinen vankeusrangaistus, eivät vanhennu. Tällaisia ovat mm. tietyt valtio- ja terrorismirikokset sekä tappo (drab, strl 237 §). Erillistä murhasäännöstä ei ole, ja tapon rangaistusasteikko on vähintään 5 vuoden määräaikainen ja enintään elinkautinen vankeusrangaistus. Rikokset, joista voidaan tuomita enimmillään määräaikainen vankeusrangaistus, vanhentuvat enimmäisrangaistuksen mukaan porrastetusti 2–5–10–15 vuodessa (strl 93.1 §). Eräät rikokset on säädetty vanhentumaan enimmäisrangaistuksesta riippumatta aikaisintaan 5 tai 10 vuodessa (strl 93.2 ja 93.3 §) mutta nämä tilanteet eivät liity henkirikoksiin. Yrityksen vanhentumisesta ei ole erityissäännöksiä, joten yritys vanhentuu täytettyä tekoa koskevien sääntöjen mukaisesti.

>>> murhaa ja tappoa ei erotella rikoslaissa. Tappo ei vanhennu.

Saksa

Murhan syyteoikeus ei vanhennu (StGB 78.2 §). Muut rikokset vanhentuvat enimmäisrangaistuksen mukaan porrastetusti 3–5–10–20–30 vuodessa (StGB 78.3 §). Näistä 30 vuoden vanhentumisaika koskee elinkautisella vankeusrangaistuksella rangaistavia rikoksia. Toiseksi pisin 20 vuoden vanhentumisaika koskee rikoksia, joista säädetty enimmäisrangaistus on yli kymmenen vuotta vankeutta, ja 10 vuoden aika rikoksia, joiden enimmäisrangaistus on yli 5 vuotta mutta enintään 10 vuotta vankeutta. Tappo on jaoteltu teon vakavuuden perusteella laissa kolmeksi eri rangaistussäännökseksi (StGB 212–213 §). Vaikka näillä tekomuodoilla on toisistaan eriävät enimmäisrangaistukset, vanhentumisaika määräytyy aina perusmuotoisen teon mukaisesti. Tappo vanhentuu siten 20 vuodessa. Laissa säädetyt lievennysperusteetkaan eivät vaikuta vanhentumisaikaan, minkä vuoksi rangaistava yritys vanhentuu täytetystä teosta säädetyn enimmäisrangaistuksen mukaisesti.

>>> murha ei vanhennu; tappo vanhentuu 20 vuodessa.

Ranska

Ranskassa rikokset ihmisyyttä vastaan eivät vanhennu. Muut rikokset vanhentuvat Ranskan rikosoikeudessa noudatetun rikosten vakavuuteen perustuvan kolmijaon mukaisesti (crimes, délits, contraventions). Tahalliset henkirikokset kuuluvat vakavimpaan crimes-luokkaan, jossa vanhentuminen tapahtuu 10 vuoden kuluessa teosta, jos tänä aikana ei ole ryhdytty tutkinta- tai syytetoimiin (Code de procédure pénale 7 §). Mikäli tutkinta- tai syytetoimiin on ryhdytty, vanhentumisaika lasketaan viimeisestä tällaisesta toimesta. Toiseksi vakavimmassa délits-luokassa vanhentuminen tapahtuu kolmessa vuodessa ja lievimmässä contraventions-luokassa yhdessä vuodessa edellä mainituin katkaisumahdollisuuksin (CPP 8–9 §). Tuottamukselliset henkirikokset kuuluvat délits-luokkaan. Eräissä tapauksissa, etenkin uhrin ollessa alaikäinen tai muutoin haavoittuvaisessa asemassa, vanhentumisaika on tavallista pidempi tai alkaa kulua tavallista myöhemmästä ajankohdasta. Rangaistavaan yritykseen sovelletaan pääteon mukaisia rangaistuksia, ja näin ollen yritykset myös vanhentuvat samojen sääntöjen mukaan. Crimes-luokassa yritys on aina rangaistava, délits-luokassa puolestaan vain erikseen säädetyissä tapauksissa (Code pénal 121-4 §).

>>> tahallinen henkirikos vanhentuu 10 vuodessa.

Belgia

Belgiassa tietyt sotarikokset ja rikokset ihmisyyttä vastaan eivät vanhennu. Syyteoikeuden vanhentuminen on muutoin porrastettu 6 kuukauteen–1–5–10–15–20 vuoteen rikoksen vakavuuden perusteella (Titre préliminaire du Code de procédure pénale 21 §). Näistä pisin 20 vuoden vanhentumisaika koskee elinkautisella vankeudella rangaistavia rikoksia, kuten murhaa, sekä tiettyjä laissa erikseen säädettyjä rikoksia, kuten tappoa. Belgiassa vanhentumisaika alkaa yleensä kulua tekohetkestä ja katkeaa syyte- tai tutkintatoimin (CPP 22 §).

>>> tappo ja murha vanhentuvat 20 vuodessa

Yhteenvetoa oikeusvertailusta

Yhteenvetona voidaan todeta, että eri maissa tahallista henkirikosta koskeva sääntely vaihtelee. Suomessa tahallinen henkirikos on yhtenäistä rangaistussäännösten kirjoittamistapaa noudattaen jaettu rikoksen perustyyppiin (tappo), törkeään tekomuotoon (murha) ja lievempään tekomuotoon (surma). Eräissä maissa kuten Tanskassa ja Norjassa on vain yksi tahallisen henkirikoksen perustyyppi. Kun näin on, rikoksen rangaistusasteikko on usein laveampi kuin silloin, kun rikostyypin sisällä on suoritettu jaottelu moitittavuudeltaan eriasteisiin tekoihin. Niinpä Tanskassa tapon rangaistusasteikko on vankeutta 5 vuodesta aina elinkaudeksi. Useissa maissa etenkin törkeimpiin henkirikoksiin sisältyy elinkautisen vankeusrangaistuksen uhka. Esimerkiksi Norjassa elinkautinen vankeusrangaistus on kuitenkin poistettu, ja määräaikaisen vankeusrangaistuksen enimmäismäärä on paljolti tästä syystä poikkeuksellisen korkea, 21 vuotta.

Syyteoikeuden vanhentumista koskevissa järjestelmissä vanhentumisajat porrastetaan muutamiin kategorioihin lähtökohtaisesti rikostyypin törkeyden mukaan. Syyteoikeuden vanhentumisessa ratkaisevaa on tällöin rikoksesta säädetty enimmäisrangaistus. Pääsääntönä on rikosten vanhentuminen. Poikkeuksellisen törkeissä rikoksissa syyteoikeus ei monissa maissa vanhennu.

Eri maissa tyypillistä on, että syyteoikeus törkeistä sotarikoksista ja rikoksista ihmisyyttä vastaan ei vanhennu. Tämä perustuu lähinnä näitä asioita koskeviin kansainvälisiin sopimuksiin.

Tahallisten henkirikosten syyteoikeuden vanhentumisessa esiintyy useita ratkaisumalleja. Jos tahallinen henkirikos on jaettu useaan tunnusmerkistöön, voi törkein tekomuoto (murha) olla säädetty vanhentumattomaksi. Toisaalta törkeimmätkin henkirikokset saattavat vanhentua 20 tai jopa 10 vuodessa. Vanhentuminen voi olla kytketty siihen, voiko rikoksesta seurata elinkautinen vankeusrangaistus. Esimerkiksi Norjassa elinkautista vankeusrangaistusta ei tunneta, mutta täytetty tahallinen henkirikos ei vanhennu. Toisaalta rikoksesta voi olla säädetty elinkautinen vankeusrangaistus, mutta se vanhenee määräajassa (mm. Saksa tapon sivuasteikko, Belgia). Usein rikoksen yritys vanhenee samassa ajassa kuin täytetty teko. Eräissä maissa murhankin vanhentumattomuus riippuu tekijän iästä tekohetkellä, kuten Ruotsissa, jossa myös murhan vanhentumattomuus edellyttää, että tekijä oli tekohetkellä 21 vuotta täyttänyt.

Arviointia

Rikoslainsäädännössämme on rangaistussäännösten kirjoittamisessa omaksuttu se perusratkaisu, että tietyn rikoksen perustunnusmerkistön (tappo) ohella voi olla rikoksen erityisen törkeitä tekomuotoja koskeva tunnusmerkistö (murha) ja perustunnusmerkistöä lievempiä tekomuotoja varten niitä koskeva rangaistussäännös (surma). Rikostyyppien rangaistusasteikot määritetään niiden moitittavuuden eli rangaistusarvon mukaan. Rikosoikeudellista vanhentumista koskevan järjestelmän peruslähtökohtana on puolestaan vanhentumisaikojen määräytyminen rikoksista säädettyjen enimmäisrangaistusten mukaan. Näin on menetelty myös henkirikosten, mukaan lukien tapon osalta. Murha ja tappo ovat vakavuudeltaan ja paheksuttavuudeltaan erilaisia tekoja. Murhassa on yleensä kysymys vakaasti harkiten taikka erityisen raa'alla tai julmalla tavalla tehdystä henkirikoksesta. Tapossa on usein kyse runsaaseen alkoholin nauttimiseen tai muuten pikaistuksissa tehdyistä teoista. Tämä mainittujen rikosten moitittavuusero puoltaa osaltaan myös niiden erilaista vanhentumista.

Erittäin suuri osa tapoista selvitetään, vieläpä varsin nopeasti. Ehdotettu sääntely koskisi siten harvinaisia yksittäistapauksia.

Rikosoikeudellisen järjestelmän johdonmukaisuus puhuu vahvasti sen puolesta, että järjestelmän perustavia ratkaisuja koskevissa kysymyksissä ei tehdä pistemäisiä, yksittäisiä rikostyyppejä koskevia ratkaisuja. Rikoslain 8 luvun 1 §:n 4 ja 5 momentissa säännellyt erityistapaukset ovat perustuneet siihen, että ko. rikoslajin ilmituloon liittyy ajan kulumiseen liittyviä erityistekijöitä, sekä osin kansainvälisiin velvoitteisiin. Yhtä rikos-

tyyppiä koskevana poikkeuksellisena perusteluna ei voitaisi pitää esimerkiksi sitä, että joskus tulevaisuudessa yli 20 vuoden kuluttua teosta saattaisi olla käytössä jokin nykyisiä ja siihenastisia keinoja tehokkaampi rikoksen tutkintamenetelmä. Syyteoikeuden vanhentumisaikaa ei voida jatkaa taannehtivasti.

Vaikka DNA-tutkimustapa on ollut käytössä jo runsaat pari vuosikymmentä, ei tämä ole johtanut vanhojen murhien tekijöiden saattamiseen rikosoikeudelliseen vastuuseen. Henkirikosasian näyttö edellyttää paljon muunkin tyyppistä selvitystä kuin teknistä DNA-selvitystä. Hyvin vanhojen henkirikosten tutkintaan voi liittyä merkittäviä oikeusturvaongelmia ja muita haittoja. Asian selviäminen kymmenien vuosien jälkeen perustuisi paljolti sattumanvaraisuuteen. Mikäli taas asia 20 vuoden vanhentumisajan lähetessä loppuaan olisi konkreettisesti tutkinnan kohteena, voidaan syyteoikeutta rikoslain 8 luvun 4 §:ssä säädetyin edellytyksin myös jatkaa.

Lakialoite koskee ehdotusta siitä, että syyteoikeus taposta ei vanhentuisi. Jonkin verran epäselvää on, tarkoitetaanko ehdotuksessa rikoslain 8 luvun vanhentumisjärjestelmän mukaisesti myös rikoksen yritystä. Jos näin olisi, tulisi tutkinta- ja käsittelyvaiheessa suoritettavaksi rajanvetoja törkeän pahoinpitelyn suuntaan. Täytetyn rikoksen tapauksessa tulisi puolestaan tehtäväksi rajanvetoa kuoleman tuottamuksellisen aiheuttamisen suuntaan. Edellä niin ikään todetuin tavoin se, onko tekoa alun perin tutkittu esimerkiksi tappona, ei estä sitä, etteikö sitä myöhemmin uuden selvityksen perusteella voitaisi pitää murhana ja näin vanhentumattomana.

Lakialoitteeseen ei sisälly esimerkiksi sellaista Ruotsissa omaksuttua edellytystä, että henkirikoksen vanhentumattomuus edellyttää, että tekijä oli tekohetkellä 21 vuotta täyttänyt. Suomessa murha ja sen yritys ovat vanhentumattomia siinäkin tapauksessa, että tekijä oli tekohetkellä vain 15-vuotias. Eri maissa onkin vanhentumattomien rikosten rajaamisessa omaksuttu osin erilaisia kriteereitä, mikäli vakavimmatkaan henkirikokset ylipäätään joltakin osin on säädetty vanhentumattomiksi.

Lakialoitteen keskeisenä perusteena on se, että tekniikan kehittymisen myötä moni aiemmin selvittämättä jäänyt teko voi olla nykytekniikalla selvitettävissä. Voidaan kuitenkin todeta, että 20 vuoden vanhentumisaika on varsin pitkä ja varmastikin riittävä käytettävissä olevan teknisen osaamisen hyödyntämiseen tutkinnassa. Se, selviääkö jokin rikos tuon ajan kulumisen jälkeen, on lähinnä sattumanvaraista. Sen sijaan on selvää, että tuollaisen ajan jälkeen suoritettavaan asian selvittämiseen sisältyisi varsin runsaasti oikeusturvaongelmia ja –riskejä. Tämän vuoksi syyteoikeuden vanhentumattomuus tulisi pitää varsin suppeana, jopa henkirikoksissa.

Lakialoitteessa tarkoitettu lainsäädäntöuudistus ei meillä omaksutun selvän ja korkeimman oikeuden vahvistaman kannan mukaan voisi saada taannehtivaa vaikutusta. Sitä voitaisiin soveltaa ensimmäisen kerran lain voimaan tultua tehtyihin tekoihin, ja sen käytännön merkitys tulisi esiin vuonna 2037.

Oikeusministeriö toteaa, että vakavimpien henkirikosten vanhentumista koskevassa kysymyksessä on eri maissa omaksuttu jossain määrin erilaisia lähtökohtia ja rajauksia. Vanhentumista koskeva nykyinen sääntelymallimme on johdonmukainen ja perusteltu,

ja se on käytännössä toimiva. Oikeudenmukaisuusnäkökohtien voidaan toisaalta katsoa puoltavan ehdotusta. Lakialoitteessa ehdotettu sääntely on sinänsä mahdollinen, joskin siihen liittyy edellä selostettuja merkittäviä rajauskysymyksiä.

Jos lakivaliokunta pitää muutosta tarpeellisena, oikeusministeriö valmistelee asiaa koskevan hallituksen esityksen normaalissa lainvalmistelumenettelyssä.

Ylijohtaja, osastopäällikkö — Sami Manninen

Lainsäädäntöneuvos — Jussi Matikkala